RAQAMLI TENGSIZLIKNI BARTARAF ETISHDA TIZIMLI YONDASHUV

Ixtiyarov Farxod
UzMU mustaqil izlanuvhisi, sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
e-mail: farxod.ixtiyarov.77@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada raqamli jamiyatning insoniyat taraqqiyotida yangi bosqichini boshlab berganligi, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari jamiyat hayotiga keng kirib borib, turli jabhalarda munosabatlarni tubdan o‘zgartirayotganligi, u axborot ishlab chiqarish, tarqatish va iste’mol qilish jarayonlarida ustuvorlik kasb etayotganligi bayon etilgan. Shuningdek, inson faoliyati bevosita raqamli muhit bilan bog‘liq ekanligi, postindustrial jamiyat sharoitida bilim va axborotning asosiy resursga aylanganligi, raqamli jamiyatda axborot texnologiyalari orqali bilimlarni qayta ishlash va tarqatish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin ekanligi haqida fikr yuritiladi. Raqamli jamiyatda ijtimoiy nazorat mexanizmlarini o‘zgarishiga, nazorat davlat institutlaridan, raqamli texnologiyalarga o‘tib borayotganligi, videokuzatuv tizimlari, ma’lumotlar bazalari va algoritmlar orqali inson faoliyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: raqamli jamiyat, raqamli texnologiyalar, “raqamli tengsizlik”, “virtual identiklik”, axborot resurslari, ijtimoiy munosabatlar, raqamli platforma, inson kapitali, ijtimoiy kapital.

Аннотация. В статье утверждается, что цифровое общество вступило в новый этап развития человечества, что информационно-коммуникационные технологии широко проникают в жизнь общества и радикально меняют отношения в различных аспектах, что они занимают приоритетное место в процессах производства, распространения и потребления информации. Также рассматривается прямая связь человеческой деятельности с цифровой средой, что знания и информация стали основными ресурсами в условиях постиндустриального общества, что сфера услуг, знания и информационные ресурсы приобретают большее значение, Анализируются изменения в механизмах социального контроля в цифровом обществе, переход контроля от государственных институтов к цифровым технологиям, системам видеонаблюдения, базам данных и алгоритмам.

Ключевые слова: цифровое общество, цифровые технологии, «цифровое неравенство», «виртуальная идентичность», информационные

DOI: 10.5281/zenodo.24240459

ресурсы, социальные отношения, цифровая платформа, человеческий капитал, социальный капитал.

Abstract. The article states that the digital society has begun a new stage in the development of humanity, that information and communication technologies are widely entering the life of society and are radically changing relations in various aspects, that they are taking precedence in the processes of information production, distribution and consumption. It also considers that human activity is directly related to the digital environment, that knowledge and information have become the main resources in the conditions of a post-industrial society, and that in a digital society it is possible to expand the possibilities of processing and distributing knowledge through information technologies. Changes in social control mechanisms in the digital society, the transition of control from state institutions to digital technologies, video surveillance systems, databases and algorithms are analyzed.

Key words: digital society, digital technologies, “digital inequality”, “virtual identity”, information resources, social relations, digital platform, human capital, social capital.

Raqamli tengsizlikni bartaraf etishda ekologik omillar ham inobatga olinishi lozim. Elektron chiqindilarni boshqarish, energiya samaradorligini oshirish va “yashil texnologiyalar”ni joriy etish orqali raqamli rivojlanishning barqarorligini ta’minlash mumkin. Bu esa nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikni ham ta’minlaydi. Raqamli tengsizlikni kamaytirish jarayonida fuqarolarning fikr-mulohazalarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Davlat siyosatini shakllantirishda jamoatchilik ishtirokini ta’minlash, fuqarolar bilan muloqotni kuchaytirish va ularning ehtiyojlarini o‘rganish orqali samarali qarorlar qabul qilish mumkin. Bu esa raqamli transformatsiya jarayonlarining ijtimoiy qabul qilinishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli tengsizlikni inklyuziv yondashuv asosida bartaraf etish uzoq muddatli va uzluksiz jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda barcha manfaatdor tomonlarning hamkorligi, resurslarning samarali taqsimlanishi va innovatsion yondashuvlarning qo‘llanilishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Raqamli jamiyatni shakllantirishda inson omili markaziy o‘rin tutadi va barcha islohotlar inson manfaatlariga xizmat qilishi lozim.

Raqamli tengsizlikni bartaraf etishda axborot resurslarining ochiqligi va ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ochiq ma’lumotlar siyosati orqali davlat organlari faoliyatiga oid axborotlarni jamoatchilikka taqdim etish fuqarolarning axborotga bo‘lgan huquqini ta’minlaydi va ularning raqamli muhitdagi faolligini oshiradi. Ochiq ma’lumotlardan

foydalanish tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, innovatsion xizmatlarni yaratish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Raqamli tengsizlikning yana bir muhim jihati – imkoniyati cheklangan shaxslar uchun raqamli muhitning moslashuvchanligi bilan bog‘liq. Nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun veb-saytlar va mobil ilovalarning maxsus funksiyalar bilan jihozlanishi, masalan, ekran o‘quvchilari, ovozli boshqaruv yoki vizual interfeyslarni soddalashtirish orqali ularning raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Bu esa inklyuziv jamiyatni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Raqamli tengsizlikni kamaytirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan samarali foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Xususiy sektorning innovatsion salohiyati va investitsiya imkoniyatlarini davlat siyosatlari bilan uyg‘unlashtirish orqali infratuzilmani rivojlantirish, yangi xizmatlarni joriy etish va ularni ommalashtirish mumkin. Bunday hamkorlik modellari ko‘plab mamlakatlarda raqamli transformatsiyani jadallashtirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lgan. Raqamli tengsizlikni bartaraf etish jarayonida huquqiy madaniyatni oshirish ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Aholining raqamli huquqlari, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, elektron shartnomalar va raqamli imzo kabi tushunchalar bo‘yicha xabardorligini oshirish ularning raqamli muhitdagi ishtirokini faollashtiradi. Bu esa raqamli xizmatlarga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi.

Raqamli tengsizlikka ta’sir etuvchi omillardan yana biri – axborot assimetriyasidir. Ayrim fuqarolar raqamli xizmatlar haqida yetarli ma’lumotga ega bo‘lmagani sababli ulardan foydalanish imkoniyatini qo‘ldan boy beradi. Shu bois, axborot kampaniyalari, targ‘ibot ishlari va maslahat xizmatlari orqali aholini raqamli imkoniyatlar haqida xabardor qilish muhim ahamiyatga ega. Raqamli tengsizlikni kamaytirishda ta’lim muassasalari bilan bir qatorda ish joylarida ham raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish muhimdir. Korxonalarda xodimlarni qayta tayyorlash, raqamli texnologiyalarni ish jarayonlariga joriy etish va innovatsion ish usullarini qo‘llash orqali mehnat samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa ishchilarning raqamli muhitga moslashuvini tezlashtiradi. Raqamli tengsizlikni bartaraf etishda media va axborot savodxonligini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Feyk axborotlarni ajratish, ishonchli manbalarni tanlash va axborotni tahlil qilish ko‘nikmalari raqamli muhitda faol ishtirok etish uchun zarur hisoblanadi. Bu ko‘nikmalarning shakllanishi jamiyatning axborot xavfsizligini ta’minlashga ham xizmat qiladi.

Raqamli tengsizlikni bartaraf etish jarayonida ilmiy-tadqiqot ishlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ilmiy asoslangan tahlillar orqali raqamli

tafovutlarning sabablari, ko‘lami va ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini aniqlash imkoniyati yaratiladi. Bu esa davlat siyosatini shakllantirishda dalillarga asoslangan yondashuvni ta’minlaydi. Ilmiy markazlar, universitetlar va tahlil institutlari tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlar raqamli transformatsiya jarayonlarini chuqur tushunishga yordam beradi va samarali yechimlar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Raqamli tengsizlikni kamaytirishda innovatsion moliyalashtirish mexanizmlaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Venchur kapital, grantlar va ijtimoiy investitsiyalar orqali raqamli loyihalarni qo‘llab-quvvatlash yangi texnologiyalarni joriy etishni tezlashtiradi. Ayniqsa, ijtimoiy ahamiyatga ega startaplar uchun moliyaviy resurslarning mavjudligi raqamli imkoniyatlarni kengaytirishga xizmat qiladi. Bu esa aholining turli qatlamlari uchun yangi xizmatlar va imkoniyatlarni yaratadi.

Raqamli tengsizlikni bartaraf etishda korporativ ijtimoiy mas’uliyat tushunchasi ham muhim o‘rin tutadi. Yirik kompaniyalar o‘z faoliyati doirasida raqamli ta’limni qo‘llab-quvvatlash, infratuzilmani rivojlantirish va aholining kam ta’minlangan qatlamlariga yordam ko‘rsatish orqali ijtimoiy adolatni ta’minlashga hissa qo‘shishi mumkin. Bunday tashabbuslar jamiyatdagi tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi va biznesning ijtimoiy rolini oshiradi.

Raqamli tengsizlikni kamaytirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bozorini rivojlantirish ham muhim omil hisoblanadi. Raqobat muhitini yaratish, yangi ishtirokchilarni jalb qilish va innovatsiyalarni rag‘batlantirish orqali xizmatlar sifatini oshirish va narxlarni pasaytirish mumkin. Bu esa aholining keng qatlamlari uchun raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatini oshiradi. Raqamli tengsizlikni bartaraf etishda psixologiya va ijtimoiy xulq-atvor omillarini ham inobatga olish zarur. Fuqarolarning raqamli texnologiyalarga bo‘lgan munosabati, ularning qabul qilish darajasi va foydalanish odatlari raqamli transformatsiya jarayonlarining samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, inson xulq-atvorini o‘rganish va shu asosda moslashuvchan siyosatlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Raqamli tengsizlikni kamaytirishda davlat xizmatchilarining raqamli kompetensiyalarini oshirish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Davlat boshqaruvi tizimida ishlovchi xodimlar zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Bu esa davlat xizmatlarining sifatini oshirish va ularni aholi uchun yanada qulay qilishga xizmat qiladi. Raqamli tengsizlikni bartaraf etish jarayonida ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Universitetlar va sanoat korxonalari o‘rtasidagi hamkorlik orqali talabalarni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlash, ularni mehnat bozori talablariga moslashtirish mumkin. Bu esa yoshlarning ish bilan ta’minlanish darajasini oshiradi va raqamli iqtisodiyotning

rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Raqamli tengsizlikni kamaytirishda axborot infratuzilmasining barqarorligi va ishonchliligini ta’minlash ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Texnik nosozliklar, internet uzilishlari va xizmatlar sifatidagi muammolar aholining raqamli xizmatlarga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi. Shu sababli, infratuzilmani modernizatsiya qilish, zaxira tizimlarini joriy etish va xizmatlar sifatini doimiy ravishda yaxshilab borish talab etiladi.

“Raqamli tenglikka erishish uchun inklyuziv siyosatlar, raqamli ko‘nikmalar va resurslardan teng foydalanish imkoniyati ta’minlanishi zarur”. OECD yondashuvi raqamli tengsizlikni bartaraf etish davlat siyosatining muhim yo‘nalishi ekanini ko‘rsatadi. Bu yerda faqat texnik infratuzilma emas, balki inson kapitali ham asosiy o‘rin tutadi. Barcha qatlamlar uchun raqamli ta’lim va imkoniyatlarni ta’minlash inklyuziv rivojlanishning asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Daniel Bell. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. Basic Books. New York City. 1973.

2. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi. 2023. -B. 23.

3. Manuel Castells. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell Publishers, 1996.

4. Erik Brynjolfsson, Andrew McAfee. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. –New York City: W. W. Norton & Company, 2014.

5. Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution. –Geneva: World Economic Forum, 2016.

6. George Westerman, Didier Bonnet, Andrew McAfee. Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation. –Boston: Harvard Business Review Press, 2014.

7. Jan van Dijk. The Network Society. –London: SAGE Publications, 2006.

8. Nicholas Negroponte. Being Digital. –New York City: Alfred A.Knopf, 1995.

9. Foks, Renée C. (1989). Sotsiologiya meditsinы. Pirson. ISBN 0138205078

10. Bekmurodov M. Zamonaviy boshqaruv sotsiologiyasi. Monografiya. –T.: Yangi asr avlodi. 2020. – 436 b.

11. OECD. Bridging the Digital Divide. –Paris: OECD Publishing, 2019. – б. 34–36.